* * *

Ἡ Χριστιανική Ρωμανία, ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς καί ἡ Συνθήκη τῆς Λωζάνης

Μητροπολίτου Ναυπάκτου καί Ἁγίου Βλασίου Ἱεροθέου

Τό παρόν Συνέδριο ἔχει ὡς κεντρικό σκοπό νά μελετήση τήν Συνθήκη τῆς Λωζάνης καί τίς ἐκκλησιαστικές συνέπειες γιά τούς Ἕλληνες-Ρωμηούς, πού εἶναι ἕνα πολύ σημαντικό θέμα καί ἐπίκαιρο, καί ἐντάσσεται μέσα στίς ἐκδηλώσεις «Α΄ Καραβαγγέλεια 2023».

Ὅμως, ὁ Σεβασμιώτατος Μητροπολίτης Καστορίας κ. Καλλίνικος καί ἀγαπητός ἐν Χριστῷ ἀδελφός, μέ παρεκάλεσε νά συμμετάσχω μέ εἰδική εἰσήγηση σχετικά μέ τόν ἅγιο Γρηγόριο τόν Παλαμᾶ, ἐπειδή γνωρίζει τήν ἀγάπη μου σέ αὐτόν, τήν θεολογία του καί τήν πολιτεία του, ἀλλά καί ἐπειδή ἐδῶ στήν Καστοριά τιμήθηκε πρώτη φορά ὡς ἅγιος, πρίν τήν ἐπίσημη ἁγιοκατάταξή του ἀπό τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο, λόγῳ ἑνός θαύματος, ἀλλά καί τήν ἐπικαιρότητά του.

Μέσα στά πλαίσια αὐτά σκέφθηκα νά ἀναφερθῶ στήν σχέση τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ μέ τήν Χριστιανική Ρωμανία, τούς Ὀρθοδόξους Ρωμηούς, σέ ἀντιδιαστολή μέ τήν λατινική Δύση, τήν Ὀθωμανική Ἀνατολή καί τήν σλαυική προπαγάνδα.

Ἀναγκαστικά, λόγῳ τῆς ἔλλειψης χρόνου, ἡ εἰσήγησή μου θά εἶναι σύντομη καί κατά τό δυνατόν περιεκτική, ἀλλά θά ἔχη μιά ἔμμεση σχέση μέ τίς συνέπειες τῆς Συνθήκης τῆς Λωζάνης, τοῦ 1923, καί τήν σύγχρονη πραγματικότητα, καί στήν προοπτική τῶν ἀγώνων τοῦ Μητροπολίτου Καστορίας Γερμανοῦ Καραβαγγέλη.

Ἔτσι, διαμόρφωσα τό θέμα ὡς «ἡ Χριστιανική Ρωμανία, ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς καί ἡ Συνθήκη τῆς Λωζάνης».

1. Ἡ Χριστιανική Ρωμανία

Ἡ Ρωμαϊκή Αὐτοκατορία μέ ἕδρα τήν Ρώμη τῆς Ἰταλίας εἶχε ἐξελληνισθῆ πολύ ἐνωρίς, ἄν καί ὑπάρχουν σοβαρές πληροφορίες ὅτι ἡ Ρώμη, εἶχε ἱδρυθῆ ἀπό τούς Ἕλληνες, ἄλλωστε ἡ λέξη ρώμη σημαίνει εὐρωστία, ὁ δέ Ἡρακλείδης ὁ Ποντικός, μαθητής τοῦ Πλάτωνος, τόν 4ο αἰώνα π.Χ. ἀποκαλεῖ τήν Ρώμη «πόλιν Ἑλληνίδα Ρώμην». Οἱ Ρωμαῖοι μιλοῦσαν ἑλληνικά καί λατινικά, μάλιστα δέ τό 92 π.Χ. οἱ Ρωμαῖοι ἔκλεισαν τίς λατινικές σχολές τῆς ρητορικῆς καί ὑποχρέωναν ὅλους τούς φοιτητές νά φοιτήσουν σέ ἑλληνικές σχολές. Ἐπίσης, ὅλοι οἱ Ρωμαῖοι προύχοντες καί ἀριστοκράτες γνώριζαν τήν ἑλληνική γλώσσα καί γι' αὐτό καταργήθηκε ἡ θέση τοῦ μεταφραστοῦ στήν Ρωμαϊκή Σύγκλητο καί οἱ ἐπισκέπτες ὁμιλητές ἀπό τήν Ἀνατολή, ὁμιλοῦσαν στήν Ρωμαϊκή Σύγκλητο στήν ἑλληνική γλώσσα.

Τόν 4ο αἰώνα μ.Χ. ὁ Μέγας Ἀθανάσιος χρησιμοποιεῖ τήν λέξη «Ρωμανία», γράφει γιά τήν Παλαιά Ρώμη ὅτι «ἡ μητρόπολις ἡ Ρώμη τῆς Ρωμανίας ἐστίν». Ὁ Μέγας Κωνσταντῖνος μετέφερε ὄχι μόνον τήν πρωτεύουσα τοῦ Ρωμαϊκοῦ Κράτους, ἀλλά καί ὅλη τήν πόλη, στήν μικρά πολίχνη Βυζάντιο, πού ἦταν ἀποικία τῶν Μεγαρέων, πού εἶχε λάβει τό ὄνομα ἀπό τόν Βύζαντα τόν Μεγαρέα, ὁπότε ἀντικαταστάθηκε ἡ μικρή πολίχνη Βυζάντιο ἀπό τήν Νέα Ρώμη, πού ἀργότερα ἔλαβε τό ὄνομα τοῦ ἱδρυτοῦ της, ὡς Κωνσταντινούπολη.

Ἔκτοτε γίνεται λόγος γιά Χριστιανική Ρωμαϊκή Αὐτοκρατορία σέ Δύση καί Ἀνατολή μέ ἕδρα τήν Νέα Ρώμη, ἤ ἀκόμη Χριστιανική Ρωμανία, στήν ὁποία οἱ κάτοικοι μιλοῦσαν δύο γλῶσσες, ἑλληνική καί λατινική, εἶχε ἐνιαία χριστιανική καί πολιτιστική παράδοση καί ἀντιμαχόταν μέ τά Φραγκικά φῦλα τῆς Βορειοδυτικῆς Εὐρώπης, καί τούς Ὀθωμανούς τῆς Ἀνατολῆς, ἀλλά ἐκχριστιάνισε καί τούς Σλάβους τοῦ Βορρᾶ.

Ὁ π. Ἰωάννης Ρωμανίδης πού μελέτησε στό βάθος τό θέμα τῆς Ρωμηοσύνης-Ρωμανίας, ἐρευνώντας τίς αὐθεντικές πηγές, ἀναφέρεται διεξοδικά σέ αὐτήν τήν κατάσταση. Γράφει γι' αὐτό:

«Οἱ Ἄραβες καί οἱ Τοῦρκοι μᾶς ὀνομάζουν μέχρι σήμερον Ρωμαίους εἰς τά Πατριαρχεῖα Κωνσταντινουπόλεως Νέας Ρώμης, Ἀλεξανδρείας, Ἀντιοχείας καί Ἱεροσολύμων. Οἱ Πατριάρχαι μας εἰς τά μέρη αὐτά λέγονται Πατριάρχαι τῶν Ρωμαίων. Καί πρίν οἱ Φράγκοι ἁρπάξουν διά τῆς βίας τό Πατριαρχεῖον τῆς Πρεσβυτέρας Ρώμης, ὁ Ρωμαῖος τότε Πάπας ἦτο καί αὐτός ἕνας ἀπό τούς Πατριάρχας τῶν Ρωμαίων. Ὅταν τό 1009 οἱ Φράγκοι ὁριστικῶς πλέον ἔδιωξαν τούς Ρωμαίους ἀπό τό Πατριαρχεῖον τῆς Πρεσβυτέρας Ρώμης, ὁ Πάπας ἀπό τότε δι' ἡμᾶς τούς Ρωμαίους εἶναι καί λέγεται ὄχι Ρωμαῖος, ἀλλά Λατῖνος καί Φράγκος καί ἡ ἐκκλησία του ὄχι τῶν Ρωμαίων, ἀλλά τῶν Λατίνων καί Φράγκων.

»Πρό τῆς Νορμανδικῆς κατακτήσεως τῆς Ἀγγλίας, τό 1066, οἱ ἐκεῖ Κέλται καί Σάξωνες μᾶς ὀνομάζουν Ρωμαίους. Μέχρι τῆς ἁλώσεως τῆς Κωνσταντινουπέως οἱ Σκανδιναυοί καί αἱ ἐλεύθεραι ἰταλικαί πόλεις μᾶς ὀνομάζουν καί αὐτοί Ρωμαίους. Οἱ Συρόφωνοι τοῦ μεσαίωνος καί οἱ Αἰθίοπες μᾶς ὀνομάζουν πάντοτε Ρωμαίους. Καί οἱ Ρῶσοι πρό τῆς ἁλώσεως μᾶς ὀνομάζουν Ρωμαίους.

»Οἱ πρῶτοι καί οἱ μόνοι οἱ ὁποῖοι κατά τόν 9ον αἰῶνα ἔπαυσαν νά μᾶς ὀνομάζουν Ρωμαίους καί ἀπό τότε μᾶς ὀνομάζουν μέ μόνον τό Γραικός, πού θέλει ὁ Ἀδαμάντιος Κοραῆς, εἶναι οἱ Φράγκοι. Βαθμηδόν μετά τήν ἅλωσιν τῆς Πόλεως ὑπό τῶν Φράγκων καί κυρίως μετά τήν ἅλωσιν ὑπό τῶν Τούρκων ἐπεκράτησεν ἡ φραγκική αὐτή παράδοσις εἰς τούς Νορμανδούς, τούς Κέλτας, τούς Σάξωνας, τούς Σκανδιναυούς, τάς ἰταλικάς πόλεις καί ἀκόμη εἰς τούς Ρώσους.

»Ὁ κύριος λόγος διά τόν ὁποῖον οἱ Φράγκοι μᾶς ὠνόμασαν μόνον Γραικούς εἶναι ὅτι εἶχαν κατακτήσει τά τεράστια πλήθη τῶν Ρωμαίων τῆς γαλλικῆς καί τῆς βορείου καί μέσης ἰταλικῆς Ρωμανίας ἀπό τόν 6ον μέχρι τόν 8ον αἰῶνα. Οἱ Ρωμαῖοι

τῶν ἐπαρχιῶν τούτων μετεβλήθησαν εἰς δουλοπαροίκους καί οἱ Φράγκοι κατακτηταί ἀπετέλεσαν τήν τάξιν τῶν κατά φύσιν καί ἐκ γενετῆς εὐγενῶν καί οὕτως ἐγεννήθη ὁ Εὐρωπαϊκός φεουδαλισμός. Διά νά ξεχάσουν οἱ δουλοπάροικοι πλέον Ρωμαῖοι ὅτι ὑπάρχει ἐλευθέρα ἀνατολική Ρωμανία, τήν ὠνόμασαν "Γραικίαν"· τούς ἀνατολικούς Ρωμαίους ὠνόμασαν μόνον "Γραικούς"· τόν ἐν Νέᾳ Ρώμῃ βασιλέα τῶν Ρωμαίων "βασιλέα τῶν Γραικῶν", καί τά ἀνατολικά Πατριαρχεῖα τῶν Ρωμαίων "Πατριαρχεῖα τῶν Γραικῶν".

»Παραλλήλως οἱ Φράγκοι ὠνόμασαν τόν πρῶτον ρῆγα τῶν Φράγκων "βασιλέα τῶν Ῥωμαίων", ἐδίωξαν τούς Ρωμαίους ἀπό τό Πατριαρχεῖον τῆς Πρεσβυτέρας Ρώμης, ἀλλά ὠνόμασαν τόν Φράγκον πλέον Πάπαν "Πάπαν τῶν Ρωμαίων", ἐκράτησαν τό ὄνομα Ρωμανία διά τό παπικόν κράτος, καί ὠλοκλήρωσαν τήν κατάληψιν τῆς λατινοφώνου καί ἑλληνοφώνου ρωμαϊκῆς μας Ἱεραρχίας τῆς κάτω ἰταλικῆς καί σικελικῆς Ρωμανίας, ὅταν ἐχάσαμεν ὁριστικῶς πλέον τά μέρη αὐτά τό 1071 εἰς τούς φραγκευμένους Νορμανδούς, οἱ ὁποῖοι μόλις πρό 5 ἐτῶν, τό 1066, εἶχαν κατακτήσει τήν Ἀγγλίαν».

Φυσικά, ἡ μεγαλύτερη πλαστογραφία στήν ἱστορία ἔγινε ἀπό τόν Καρλομάγνο στήν Σύνοδο τῆς Φραγκφούρτης τό 794 μ.Χ., ὅταν γιά πρώτη φορά τούς ἀνατολικούς Ρωμαίους τούς ἀπεκάλεσε Γραικούς ὡς εἰδωλολάτρες καί οἰκειοποιήθηκε γιά τό Βασίλειό του τόν τίτλο «Ἁγία Ρωμαϊκή Αὐτοκρατορία τοῦ Γερμανικοῦ Ἔθνους καί ἐγράφησαν ἔργα μέ τίτλο «contra errores Graecorum».

2. Ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς καί οἱ ἐχθροί τῆς Ρωμηοσύνης

Ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς γεννήθηκε καί ἔζησε στήν Κωνσταντινούπολη, τήν Νέα Ρώμη, τόν 14ο αἰώνα, γνώρισε τήν Ὀρθόδοξη Ρωμανία -ἔτσι λεγόταν τότε ἡ Αὐτοκρατορία- καί ἦλθε σέ ἀντίθεση μέ τούς ἐχθρούς τῆς Ὀρθόδοξης Ρωμανίας, δηλαδή τήν δυτική σχολαστική θεολογία, τήν σλαυική προπαγάνδα καί τούς Σελτζούκους Τούρκους.

Κατ᾽ ἀρχάς νά σημειωθῆ ὅτι ὁ Αὐτοκράτωρ Ἀνδρόνικος Β΄ Παλαιολόγος, ὁ λεγόμενος πρεσβύτερος, ἐπέλεξε τόν πατέρα του Κωνσταντῖνο ὡς διδάσκαλο τοῦ ἐγγονοῦ καί διαδόχου τοῦ Ἀνδρονίκου γιά θέματα ἀρετῆς καί ψυχικῆς καλλιεργείας, καί τόν κατέστησε μέλος τῆς Συγκλήτου, ὡς σύμβουλο τοῦ Κράτους καί προστάτη τῶν ἀδικουμένων.

Μετά τόν θάνατο τοῦ Κωνσταντίνου, τοῦ πατέρα τοῦ ἁγίου Γρηγορίου, ὁ Αὐτοκράτωρ ἀνέλαβε ὑπό τήν προστασία του τόν ἅγιο Γρηγόριο τόν Παλαμᾶ, ἐνδιαφέρθηκε γιά τίς σπουδές του στήν γραμματική καί ρητορική, ἔμαθε τήν Ἀριστοτελική φιλοσοφία καί θαυμαζόταν ἀπό ὅλους «καί βασιλεῖ καί τοῖς κοινοῖς τῶν Ρωμαίων δεξιῶς μεσιτεύοντα πράγμασι, λογοθέτην φημί τόν μέγαν» (τόν λόγιο

Θεόδωρο Μετοχίτη), κατά τήν ἔκφραση τοῦ βιογράφου του Φιλοθέου Κοκκίνου, Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως.

Ἡ ἐποχή κατά τήν ὁποία ἔζησε ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς ἦταν πολύ δύσκολη γιατί οἱ ἐχθροί τῆς Ρωμανίας «κυκλόθεν» ἐπιβουλεύονταν καί ἐποφθαλμιοῦσαν τήν Χώρα τῶν Ρωμαίων, ὅπως λεγόταν τότε ἡ Ἀνατολική Χριστιανική Αὐτοκρατορία, μέ ἕδρα τήν Κωνσταντινούπολη.

Ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς, ὅπως διαβάζουμε στήν βιογραφία τήν ὁποία συνέταξε ὁ ἅγιος Φιλόθεος ὁ Κόκκινος, συμμαθητής καί φίλος του, καί ὅπως γνωρίζουμε διαβάζοντας τά ἱστορικά δεδομένα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, εἶχε νά ἀντιμετωπίση πολλούς ἐχθρούς τῆς Ὀρθόδοξης Ρωμανίας. Τούς Ὀρθοδόξους Χριστιανούς τούς ὀνομάζει πάντοτε Ρωμηούς. Θά περιορίσω τόν λόγο σέ τρεῖς ἐχθρούς τῶν Ρωμηῶν.

Πρῶτον, τόν λατινικό δυτικό θεολογικό στοχασμό. Πρίν δύο αἰῶνες εἶχε προηγηθῆ ἡ κατάληψη τῆς Νέας Ρώμης καί πολλῶν ἐδαφῶν τῆς Ὀρθοδόξου Ρωμανίας ἀπό τούς Φράγκους τό 1204, καί σέ πολλές περιοχές εἶχε ἐπικρατήσει ἡ Φραγκοκρατία, ἀπό ἀπόψεως πολιτικῆς, ἐθνικῆς καί θεολογικῆς.

Μέσα σέ αὐτήν τήν προοπτική ἄρχισε νά διεισδύη ὁ δυτικός θεολογικός σχολαστικισμός. Γράφει ὁ ἅγιος Φιλόθεος: «Ὁ δ’ ἐκ Καλαβρίας Βαρλαάμ, ἄρτι τότε πρώτως τῇ Ρωμαίων ἐπί κακῷ τῆς ἰδίας κεφαλῆς καί δή καί τῶν αὐτῷ πειθομένων».

Σαφῶς φαίνεται ὅτι ἡ Θεσσαλονίκη καί ἡ Κωνσταντινούπολη μέ τίς εὐρύτερες περιοχές τους ἀποκαλοῦνται τήν ἐποχή τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ Χώρα τῶν Ρωμαίων. Ὁ Βαρλαάμ ἦταν Αὐγουστινιανός μοναχός, ἐκφράζοντας τόν δυτικό σχολαστικισμό, τήν φραγκολατινική θεολογία, καί μάλιστα ἕνα ρεῦμα του πού εἶχε ἐπηρεασθῆ ἀπό τόν πλατωνισμό καί νεοπλατωνισμό. Οἱ ἀγῶνες τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ ἀνέδειξαν τήν ἀξία τῶν Ρωμαίων Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας καί τήν ἡσυχαστική θεολογία σέ ἀντίθεση με τήν φραγκολατινική θεολογία, ὅπως ἀναπτύχθηκε ἀπό τόν Φράγκο Καρλομάγνο.

Δεύτερον, ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς ἀντιμετώπισε τόν σλαυικό ἐπεκτατισμό. Ἄν καί οἱ Σλάβοι εἶχαν ἐκχριστιανισθῆ καί ἐκπολιτισθῆ ἀπό τήν Ὀρθόδοξη Ρωμηοσύνη, ἐν τούτοις ἐπιβουλεύονταν τήν Ὀρθόδοξη Ρωμαϊκή Αὐτοκρατορία. Γράφει ὁ ἅγιος Φιλόθεος Κόκκινος ὅτι ὁ Στέφανος Δουσάν «ὁ τῶν Τριβαλλῶν ἄρχων» ἀνέβηκε στόν Ἄθωνα, «δεσποτικῶς», δηλαδή ὡς κυρίαρχος, ὅπου διέμενε τότε ὁ ἅγιος Γρηγόριος καί συζήτησε μαζί του μέ σκοπό νά τόν προσελκύση μέ τό μέρος του, μέ παράκληση νά μεταβῆ στήν Κωνσταντινούπολη ὡς πρεσβευτής του πρός τόν Βασιλέα τῶν Ρωμαίων. Τήν περίοδο ἐκείνη ὑπῆρχε διαμάχη μεταξύ τοῦ Βασιλέως Ἰωάννου Παλαιολόγου καί τοῦ Ἀντιβασιλέως Ἰωάννου Καντακουζηνοῦ. Ὁ ἅγιος Φιλόθεος γράφει: «Ἡ γάρ κακίστ’ ἀπολουμένη στάσις καθ’ ἑαυτῶν τῶν Ρωμαίων ἐκείνη, κακεῖνον βασιλέα κεχειροτόνηκεν οὐ σμικροῦ τῆς τῶν Ρωμαίων ἀρχῆς μέρους».

Στήν ἴδια αὐτή παράγραφο ὁ ἅγιος Φιλόθεος Κόκκινος χρησιμοποιεῖ καί ἄλλες δύο φορές τήν λέξη Ρωμαῖοι, «τῆς τῶν Ρωμαίων γῆς τήν ἀρχήν κεκτημένος» καί «ζώπυρον οἱονεί τῆς βασιλείας ὄντα Ρωμαίων».

Φυσικά, ὁ ἅγιος Γρηγόριος δέν ἀνταποκρίθηκε στά σχέδια τοῦ Στεφάνου Δουσάν. Πάντως, φαίνεται καί ἐδῶ ὅτι οἱ κάτοικοι τῆς Ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας τόν 14ο αἰώνα λέγονται Ρωμαῖοι.

Τρίτον, ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς ἀντιμετώπισε καί τόν κίνδυνο ὁ ὁποῖος προερχόταν ἀπό ἀνατολάς κατά τήν διάρκεια τῆς ἐνιαυσίου αἰχμαλωσίας του στούς Ὀθωμανούς. Ὁ ἅγιος Φιλόθεος ὁ Κόκκινος, βιογραφώντας τόν ἅγιο Γρηγόριο, ἀναφέρεται στήν διαμάχη πού ὑπῆρχε μεταξύ τῶν Ρωμαίων, πράγμα πού εἶχε συνέπεια στήν μή ἀπελευθέρωσή του τότε ἀπό τούς Ὀθωμανούς, ἡ ὁποία πραγματοποιήθηκε «παρά πάσας ἐλπίδας» ἀπό κάποιους «Τριβαλλούς ἤ Δαλμάτους». Γράφει: «Τήν δέ κοινῶν πραγμάτων ὥσπερ ἐν κύβων στροφαῖς αὖθις ἅμα τῇ βασιλείᾳ καί τῇ κοινῇ Ἐκκλησίᾳ...».

Ἀλλά καί ὁ ἴδιος ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς σέ ἐπιστολή του πού ἔστειλε στήν Ἐκκλησία του, τῆς Θεσσαλονίκης, κατά τήν διάρκεια τῆς αἰχμαλωσίας του στούς Ὀθωμανούς, οἱ ὁποῖοι τότε εἶχαν καταλάβει ὅλη τήν Μικρά Ἀσία, ἀναφέρεται στούς Ὀρθοδόξους Ρωμαίους πού συνάντησε ἐκεῖ, ἀλλά καί στούς Τούρκους, τούς ὁποίους ἀποκαλεῖ καί «βαρβάρους».

Σέ ἕνα σημεῖο τῆς ἐπιστολῆς γράφει: «Τῆς δέ ἡμέρας διαυγασάσης, ἐπεί οὐδέν ὁ βορρᾶς ἑαυτοῦ πρότερος ἦν, καί τούς Τούρκους ἐωρῶμεν ἅπαντες κατά συστήματα καί ξηράν καί θάλατταν διερχομένους, τῷ τε πλήθει καί τάχει τῶν ἐρετόντων οἷον συνδοῦντας τῆς ἀντιπέραν ἠπείρους καί πρός λεηλασίαν ἐπειγομένους ἐκ τῆς πρός ἀνίσχοντα κειμένης ἥλιον τῶν ἀντικρύ κατῳκισμένων Ρωμαίων». Ἔχουμε, δηλαδή, κατά τόν ἅγιο Γρηγόριο τόν Παλαμᾶ, ἀντιπαράθεση μεταξύ βαρβάρων Τούρκων καί Ὀρθοδόξων Ρωμαίων.

Σέ ἄλλο σημεῖο τῆς ἐπιστολῆς του γράφει: «Ἀλλά καί πολύς ὑπέρ ἐμοῦ δῆθεν τῶν ἐκεῖ Ρωμαίων ὁ κρότος ἤρθη πρός τούς βαρβάρους». Καί ἀλλοῦ γράφει: «Μεγαλαυχοῦσι γάρ τό δυσσεβές καί θεομισές καί παμμίαρον τοῦτο γένος, ὡς ὑπό τῆς σφῶν θεοφιλείας ἐπικρατοῦντες Ρωμαίων...».

Καί σέ ἄλλα κείμενά του ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς κάνει λόγο γιά τόν Βασιλέα καί τήν Σύνοδο ὡς Ρωμαίους: «ὑπεύθυνος βασιλεύς ἐκεῖνος... ἡ περί αὐτόν σύγκλητος, οἱ καθολικοί τῶν Ρωμαίων κριταί...»· «καί βασιλεύς αὐτός προεκάθητο καί ἡ σύγκλητος πᾶσα καί οἱ καθολικοί παρῆσαν τῶν Ρωμαίων κριταί...». Ἐπίσης, ὁ ἅγιος Γρηγόριος παραθέτει μία φράση τοῦ συγχρόνου του Γρηγορᾶ πού χρησιμοποιοῦσε τήν λέξη Ρωμαῖοι: «πρός ἐμφύλιον στάσιν τά Ρωμαίων ἠγέρθη πράγματα».

3. Ἡ ὑποδούλωση τῶν Ρωμηῶν στούς Ὀθωμανούς

Τήν 29η Μαΐου τοῦ 1453 κυριεύθηκε ἀπό τούς Τούρκους ἡ Πρωτεύουσα τῆς Χριστιανικῆς Ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας, ἡ Νέα Ρώμη-Κωνσταντινούπολη, καί οἱ Ὀρθόδοξοι Ρωμαῖοι κάτοικοί της ὑποδουλώθηκαν στούς Τούρκους. Γράφει ὁ Ἀναστάσιος Φιλιππίδης:

«Ὅταν οἱ Σελτζοῦκοι ἐγκαταστάθηκαν στή Μικρά Ἀσία μετά τή μάχη τοῦ Μαντζικέρτ (1071), ὀνόμασαν τό κράτος τους "Σουλτανάτο τοῦ Ρούμ", μιά καί οἱ μουσουλμάνοι γνώριζαν ὡς τότε αὐτή τήν περιοχή ὡς Bilad al Rum (Κράτος τῶν Ρούμ/Ρωμαίων). Ὁ περίφημος Πέρσης ποιητής τοῦ 13ου αἰώνα Τζαλάλ αλ Ντίν ἔμεινε γνωστός ὡς "Ρούμι" ἐπειδή εἶχε μεγαλώσει στό σουλτανάτο τοῦ Ρούμ.

»Ὅταν οἱ Ὀθωμανοί ἄρχισαν νά κατακτοῦν τά εὐρωπαϊκά ἐδάφη τῆς Ρωμανίας/Βυζαντίου, ὑπήγαγαν τίς περιοχές στό λεγόμενο "ἐγιαλέτι τῆς Ρούμελης". Τελικά ὅλα τά εὐρωπαϊκά ἐδάφη τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας κατέληξαν νά ὀνομάζονται "Ρούμελη" καί ὁ διοικητής τῆς Ρούμελης ἦταν ὁ δεύτερος ὑψηλότερος ἀξιωματοῦχος μετά τόν Μεγάλο Βεζύρη.

»Μετά τήν Ἅλωση τῆς Πόλης τό 1453, ὁ Μωάμεθ υἱοθέτησε στόν τίτλο του καί τήν ἔκφραση "Kayser-i-Rum" (Καίσαρ τῶν Ρωμαίων/Βασιλεύς Ρωμαίων).

»Τό 1670 ὁ γνωστός περιηγητής Ἐβλιγιά Τσελεμπή ἀναφέρεται στά Βαλκάνια ὡς "χώρα τοῦ Ρούμ" (diyar-i Rum) καί στό Αἰγαῖο Πέλαγος ὡς "θάλασσα τοῦ Ρούμ" (bahr-i Rum). Γιά τούς ἀρχαίους Ἕλληνες χρησιμοποιεῖ τόν ὅρο "Γιουνάν", ὅπως π.χ. ὅταν γράφη γιά τόν Μέγα Ἀλέξανδρο: "Iskender-i Yunan".

»Ἀντίστοιχα, στή διάρκεια τῆς ἑλληνικῆς ἐπανάστασης τοῦ 1821-1826, τά ἐπίσημα ἔγγραφα πού ἐκδόθηκαν ἀπό τόν Μεγάλο Βεζύρη χρησιμοποιοῦν ἀποκλειστικά τήν ὀνομασία "Ρούμ" γιά τούς ἐπαναστάτες. Ἡ ὀνομασία "Γιουνάν" ἐμφανίζεται μόνο δύο φορές, παραπέμποντας στήν ἀρχαία Ἑλλάδα».

Ἀντίθετα ἀπό τούς Ὀθωμανούς, στήν Εὐρώπη μετά ἀπό ἑκατό (100) περίπου χρόνια ἀπό τήν ἅλωση τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἔγινε καί μιά ἄλλη ἐθνική πλαστογραφία στό ὄνομα τῶν Ρωμαίων. Ὅπως ὁ Καρλομάγνος τό 794 στήν Σύνοδο τῆς Φραγκφούρτης τούς Ἀνατολικούς Χριστιανούς ἀποκάλεσε Γραικούς, δηλαδή εἰδωλολάτρες καί οἰκειοποιήθηκε τόν ὅρο Ρωμαῖος γιά τόν ἑαυτό του, ἔτσι καί ἕνας Γερμανός ἱστορικός, οὐμανιστής καί φιλόλογος, ὁ Ἱερώνυμος Βόλφ, τό 1557, ἐξέδωσε ἕνα μεγάλο ἱστορικό ἔργο σέ 34 τόμους μέ τίτλο Corpus Historiae Byzantinae, καί ἀποκάλεσε τήν Ὀρθόδοξη Ρωμαϊκή Αὐτοκρατορία Βυζαντινή Αὐτοκρατορία, καί ἔγινε ὁ ἱδρυτής τῆς Βυζαντινολογίας, ἀντικατέστησε, δηλαδή, τό ὄνομα Ρωμαϊκή Αὐτοκρατορία μέ τό ὄνομα Βυζαντινή Αὐτοκρατορία.

Φαίνεται ἡ μεγάλη σκοπιμότητα τῆς ἐνέργειας αὐτῆς, ἀφοῦ ἐπανέρχεται, ὡς πρός τήν ὀνομασία τῆς Κωνσταντινουπόλεως στήν ἀρχική μικρή πολίχνη Βυζάντιο, πού εἶχε ἐν τῷ μεταξύ ἀντικατασταθῆ, καί ἔτσι πλέον χαρακτηρίστηκε ἡ Χριστιανική

Ρωμαϊκή Αὐτοκρατορία ὡς Βυζαντινή Αὐτοκρατορία. Πρόκειται γιά σκοπιμότητα μέσα στήν προοπτική τό δυτικό μέρος τῆς πάλαι ποτέ Ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας νά οἰκειοποιηθῆ τό ὄνομα ὅλης τῆς Ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας, καί γιά νά ἐπαναφέρη τούς Ἕλληνες στήν ἀρχαία Ἑλληνική περίοδο, διαγράφοντας ὅλη τήν ἔνδοξη ἱστορία τῆς Ὀρθόδοξης Ρωμηοσύνης.

Μέ τήν συγκρότηση τοῦ πρώτου Ἑλληνικοῦ Κράτους ἐπιδιώχθηκαν τρεῖς προοπτικές οἱ ὁποίες θά τό χαρακτηρίζουν στήν συνέχεια, ὅπως γράφει ἡ Ἄλλη Σκοπετέα στήν διατριβή της, δηλαδή, πρώτη ὁ προσανατολισμός τοῦ νέου Ἑλληνικοῦ κράτους καί ἡ σύνδεσή του μέ τήν ἀρχαία Ἑλλάδα· δεύτερη, ἡ ἀποσύνδεση τῆς Ἐκκλησίας τοῦ νέου Ἑλληνικοῦ Κράτους ἀπό τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο· καί τρίτη, ἡ σύνδεση τῆς Ἑλλάδος μέ τήν Εὐρώπη. Στά πρῶτα Συντάγματα μετά τήν ἐπανάσταση τοῦ 1821 προσπάθησαν νά προσδιορίσουν τό τί σημαίνει τό νέο ὄνομα Ἕλληνες. Ἐπίσης, μέ τίς συνθῆκες πού ὑπογράφηκαν, ἰδίως μέ τό Πρωτόκολλον τοῦ Λονδίνου τό 1836, καθορίσθηκε τό δικαίωμα τῆς μετανάστευσης ἀπό τήν Ὀθωμανική Αὐτοκρατορία στήν Ἑλλάδα. Τότε γιά πρώτη φορά εἰσήχθη ἡ διάκριση «ἀνάμεσα σέ "Hellenes" (οἱ κάτοικοι τοῦ Βασιλείου τῆς Ἑλλάδος) καί σέ "Grecs" (ὅλοι ὅσοι ὡς τότε ἀποκαλοῦνταν Γραικοί/Ἕλληνες καί παρέμεναν στήν Ὀθωμανική Ἐπικράτεια)».

Ἐνῶ προσδιορίζεται ὅτι στό νέο Ἑλληνικό Κράτος εἶναι Ἕλληνες καί Γραικοί, ἐν τούτοις στόν λαό δέν χάνεται ἡ ὀνομασία Ρωμηοί, ἀλλά ἐξακολουθεῖ νά γίνεται λόγος γιά Ρωμηοσύνη στίς παραδόσεις τοῦ λαοῦ, στά ποιήματα, στά τραγούδια καί σέ ὅλη τήν πολιτιστική ζωή τοῦ τόπου.

Εἶναι χαρακτηριστικό ὅτι ὁ Ἀργύρης Ἐφταλιώτης τό ἔτος 1901 κυκλοφόρησε τό ἔργο του «Ἱστορία τῆς Ρωμιοσύνης», ἀφοῦ τά ὀνόματα Ρωμηός καί Ρωμηοσύνη συγκινοῦσαν περισσότερο τούς Ρωμηούς. Τότε ὁ Γεώργιος Σωτηριάδης ἔκανε κριτική στό βιβλίο αὐτό μέ τήν αἰτιολογία ὅτι ἡ χρήση τῶν ὀνομάτων Ρωμιός καί Ρωμιοσύνη ἀντί τῶν Ἕλλην καί Ἑλληνισμός δείχνουν ἔλλειψη φιλοπατρίας, ἀφοῦ ἡ λέξη Ρωμιός πρέπει νά ἀποφεύγεται, διότι δῆθεν ἔχει περιφρονητική σημασία ὡς «ἀνθρώπου εὐτελοῦς καί χυδαίου».

Ὁ Ἐθνικός μας ποιητής Κωστῆς Παλαμᾶς ἀπάντησε στίς ἀπόψεις τοῦ Γεωργίου Σωτηριάδη, ὑποστηρίζοντας τόν Ἀργύρη Ἐφταλιώτη μέ ἕνα μικρό ἔργο μέ τίτλο «Ρωμιός καί Ρωμιοσύνη». Μεταξύ τῶν ἄλλων χρησιμοποιεῖ καί τίς ἀπόψεις τοῦ Κρουμπάχερ, διαπρεποῦς Γερμανοῦ ἀκαδημαϊκοῦ καί ἱστορικοῦ (1856-1909), ὅτι τό ὄνομα Ρωμαῖος διατηρήθηκε μέσα ἀπό τούς χρόνους τῆς Τουρκοκρατίας μέχρι σήμερα «ὡς πραγματική καί μάλιστα διαδεδομένη ἐπίκλησις τοῦ γραικικοῦ λαοῦ, ἀπέναντι τῆς ὁποίας ἡ μέν σποραδικῶς ἀπαντῶσα Γραικοί μικράν ἱστορικήν σημασίαν ἔχει, ἡ δέ διά τῆς Κυβερνήσεως καί τοῦ σχολείου τεχνικῶς εἰσαχθεῖσα Ἕλληνες, οὐδεμίαν».

Ἔτσι, στίς ἀρχές τοῦ 20ου αἰῶνος γίνεται συζήτηση γιά τά ὀνόματα Ἕλλην καί Ρωμηός καί ὑποστηρίζεται ὅτι τό Ἕλλην εἶναι «τεχνικῶς εἰσαχθέν» ὄνομα, ἐνῶ τό Ρωμηός «διαδεδομένη ἐπίκλησις τοῦ γραικικοῦ λαοῦ».

Καί ἀφοῦ ἀναφέρει τήν γνώμην τοῦ Κρουμπάχερ ὁ Κωστῆς Παλαμᾶς γράφει ὅτι ὄχι μόνον τό ὄνομα Ρωμιός, ἀλλά καί τό ὄνομα Ἕλλην χρησιμοποιεῖται κάποτε καί ὄχι μέ καλή σημασία, ὅπως ἐπίσης παρουσιάζει καί ἄλλα παραδείγματα ὀνομάτων μέ διπλῆ σημασία. Καί σημειώνει (ὁ Κωστῆς Παλαμᾶς):

«Ἕλληνες, γιά νά ρίχνουμε στάχτη στά μάτια τοῦ κόσμου· πραγματικά Ρωμιοί. Τό ὄνομα (Ρωμιός) κάθε ἄλλο εἶναι παρά γιά ντροπή. Ἄν δέν τό περιζώνει ἀγριλιᾶς στεφάνι ἀπό τήν Ὀλυμπία, τό ἀνυψώνει στέμμα ἀκάνθινο μαρτυρικό καί θυμάρι μοσχοβολᾶ καί μπαρούτι».

Ἐν τῷ μεταξύ οἱ Τοῦρκοι ἐξακολουθοῦν νά προσδιορίζουν τούς Ὀρθοδόξους κατοίκους τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὡς Ρωμηούς, τό Πατριαρχεῖο ὡς Ρωμαϊκό Πατριαρχεῖο καί τόν χῶρο τῆς Ἑλλάδος ὡς Ρουμελία. Γράφει ὁ Ἀναστάσιος Φιλιππίδης:

«Ἡ ὀνομασία Ρουμελία γιά ὅλες τίς εὐρωπαϊκές κτήσεις τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας διατηρήθηκε μέχρι καί τόν 19ο αἰώνα. Στό κλασικό βιβλίο τοῦ Γουίλιαμ Μίλλερ "The Ottoman Empire, 1801-1913" πού ἐκδόθηκε τό 1913 ἀπό τό Κέμπριτζ, καί συνεχίζει νά ἐπανεκδίδεται μέχρι σήμερα, περιλαμβάνεται χάρτης τῆς Ρουμελίας τοῦ 1801.

»Παρά τίς ἐδαφικές ἀπώλειες τοῦ 19ου αἰώνα, τό ὑπόλοιπο εὐρωπαϊκό τμῆμα τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας συνέχισε νά ὀνομάζεται Ρουμελία καί στίς ἀρχές τοῦ 20οῦ αἰώνα. Γιά παράδειγμα, τό Νοέμβριο τοῦ 1902 ὁ σουλτάνος Ἀβδούλ Χαμίτ διόρισε Γενικό Ἐπιθεωρητή τῆς Ρουμελίας τόν Χιλμίτ Πασά. Ἡ Ρουμελία ἀποκαλεῖται «Rumeli Vilayatı» στό ἐπίσημο διάταγμα. Ἡ Ρουμελία περιλάμβανε πλέον τά τρία βιλαέτια τῆς Θεσσαλονίκης, τοῦ Μοναστηρίου καί τοῦ Κοσυφοπεδίου.

»Οἱ Τοῦρκοι συνέχισαν νά ὀνομάζουν "Ρούμ" τούς Ὀρθόδοξους κατοίκους τῆς χώρας τους ἀκόμη καί μετά τό 1912, ὅταν ἔχασαν τό μεγαλύτερο τμῆμα τῆς εὐρωπαϊκῆς Τουρκίας. Ἀκόμη καί σήμερα, οἱ Ἑλληνοκύπριοι ὀνομάζονται Kıbrıslı Rumlar στά τουρκικά».

Παρεκάλεσα τόν ἱστοριοδίφη Ἀναστάσιο Φιλιππίδη νά ἐρευνήση τά σχετικά μέ τήν ὁρολογία τήν ὁποία χρησιμοποίησαν οἱ Τοῦρκοι γιά τήν Συνθήκη τῆς Λωζάνης καί μοῦ ἔγραψε ὅτι οἱ Τοῦρκοι τούς Ἕλληνες τῆς Κωνσταντινουπόλεως τούς χαρακτήριζαν Ρωμηούς, καί τούς Μουσουλμάνους πού κατοικοῦσαν στήν Ἑλλάδα τούς χαρακτήριζαν Γιουνάν. Γράφει:

«Τό 1923 κατά τίς διαπραγματεύσεις τῆς Λωζάνης, στήν τουρκική ὁρολογία γίνεται διάκριση μεταξύ τῶν Ρούμ (ἑλληνορθόδοξοι πολίτες τῆς Τουρκίας) καί τῶν Γιουνάν (πολίτες τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους, περιλαμβανόμενων αὐτῶν πού εἶχαν ἐγκατασταθεῖ στήν Τουρκία).

Ἕνα ἀπό τά ἀκανθώδη προβλήματα τῆς Σύμβασης γιά τήν Ἀνταλλαγή τῶν Πληθυσμῶν ὑπῆρξε ὁ ὁρισμός τῶν "ἐγκατεστημένων/établis" στήν Κωνσταντινούπολη Ἑλλήνων οἱ ὁποῖοι δικαιοῦνταν νά παραμείνουν στήν Πόλη, νά ἐξαιρεθοῦν δηλαδή ἀπό τήν ὑποχρεωτική ἀνταλλαγή τῶν πληθυσμῶν.

Ἡ Σύμβαση γιά τήν Ἀνταλλαγή τῆς 30ῆς Ἰανουαρίου 1923 ὅριζε στό Ἄρθρο 2 ὅτι θά ἐξαιρεθοῦν ἀπό τήν ἀνταλλαγή οἱ Ἕλληνες πού ἦταν ἤδη ἐγκατεστημένοι στήν περιφέρεια τῆς Νομαρχίας Κωνσταντινούπολης πρίν τήν 30ή Ὀκτωβρίου 1918 (ἡμέρα συνθηκολόγησης τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας στόν Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο). Στά τουρκικά τό Ἄρθρο αὐτό ἀναγράφει "Ρούμ" (καί ὄχι "Γιουνάν"). Ἀντίστοιχα, Yunan, στή Σύμβαση στά τουρκικά εἶναι καί οἱ μουσουλμάνοι ὑπήκοοι τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους πού θά πρέπει νά ἀποχωρήσουν ἀπό τήν Ἑλλάδα ("Greek nationals of Muslim religion settled in Greek territory", στό ἀγγλικό πρωτότυπο κείμενο τῆς Σύμβασης).

» Τό ἑλληνικό κείμενο τῆς Σύμβασης ἀντί γιά "Ρούμ/Ρωμηούς" ἀναφέρεται σέ "Τούρκους ὑπηκόους τοῦ ἑλληνικοῦ ὀρθοδόξου θρησκεύματος". Τό ἑλληνικό κείμενο ἀκολουθεῖ πιστά τό πρωτότυπο ἀγγλικό κείμενο τῆς Σύμβασης, τό ὁποῖο γράφει: "Turkish nationals of the Greek Orthodox religion".

»Οἱ Ἑλληνορθόδοξοι πού παρέμειναν στήν Πόλη ὀνομάζονται μέχρι σήμερα Ρωμηοί, τόσο ἀπό τούς Τούρκους ὅσο καί μεταξύ τους. Ὁ ἐπίσημος τίτλος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου εἶναι "Rum Ortodoks Patrikhanesi"».

Συμπέρασμα

Ἡ Χριστιανική Ρωμανία εἶναι ἔνδοξη Αὐτοκρατορία πού ἔνωσε τήν Ἑλληνική παράδοση μέ τό Ρωμαϊκό δίκαιο καί τήν Ὀρθόδοξη πίστη. Αὐτό φαίνεται ἐμφανῶς στά Πρακτικά τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων, ὅπως καί στά Πρακτικά τῶν Συνόδων ἐπί ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ, ἰδιαιτέρως τήν Σύνοδο τοῦ 1351 πού ἀποκαλεῖται Καθολική ἤ Οἰκουμενική Σύνοδος. Στά Πρακτικά αὐτά φαίνεται ἡ ἑνότητα μεταξύ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας καί ὀρολογίας, τοῦ Ρωμαϊκοῦ δικαίου καί τῆς Ὀρθόδοξης Ἀποκάλυψης.

Ἑπομένως, ἄν ἦταν δυνατόν νά ἀναστηθῆ ξαφνικά ἕνας ἀπό τούς κατοίκους τῆς Κωνσταντινουπόλεως καί ὅλης τῆς Ἐπικράτειας πού ἔζησαν στίς παραμονές τῆς πτώσεως τῆς Βασιλεύουσας, τῆς Νέας Ρώμης, ἤ ὁ Κωνσταντῖνος Παλαιολόγος «ὁ μαρμαρωμένος Βασιλιάς» καί τόν ἐρωτούσαμε ἄν εἶσαι Βυζαντινός, θά ὑφίστατο βαθειά ἔκπληξη, ἕνα ἰσχυρό σόκ, καί θά ἔλεγε ὅτι εἶναι Ρωμηός.

Ἐμεῖς, ὅμως, ἔχουμε, δυστυχῶς, συνηθίσει στήν ἐθνική ἱστορική πλαστογράφηση, δηλαδή χρησιμοποιοῦμε τόν ὅρο Βυζαντινή ἱστορία καί ἀποποιούμασε τόν ὅρο Χριστιανική Ρωμανία ἤ Χριστιανική Ρωμαϊκή Αὐτοκρατορία, τήν ἴδια στιγμή πού οἱ Τοῦρκοι, Σύροι, Λιβανέζοι καί Αἰγύπτιοι μᾶς ἀποκαλοῦν Ρωμηούς. Αὐτό εἶναι ὄντως πλαστογραφία καί πολιτιστικό καί ἐθνικό ἀλτσάϊμερ, δηλαδή σύγχυση ἐθνικῆς καί προσωπικῆς ταυτότητας.

Βεβαίως, εἴμαστε ἕνα λαός μέ μεγάλη ἱστορία καί κατά τήν διάρκεια τῶν αἰώνων ἀποκτήσαμε πολλά ὀνόματα. Πρέπει νά γνωρίζουμε τήν αὐτοσυνειδησία μας καί τήν ταυτότητά μας καί νά μή δεχόμαστε νά μᾶς προσδιορίζουν οἱ ἄλλοι μέ μερικά ἀπό αὐτά γιά νά μᾶς ἀλλοιώσουν τήν ταυτότητά μας καί νά μᾶς ἐντάξουν στά γεωπολιτικά σχέδιά τους. Μέσα ἀπό τά ὀνόματα πρέπει νά ἐκφράζουμε τήν διαχρονική παράδοσή μας καί τήν αὐτοσυνειδησία μας. Τό ὄνομα Ρωμηός ἐκφράζει τήν οἰκουμενική διάσταση τοῦ Ἑλληνισμοῦ καί τῆς Ὀρθοδοξίας.

Γιά νά συνδέσω τήν εἰσήγησή μου μέ τά «Α΄ Καραβαγγέλεια 2023», θά ἤθελα νά πῶ ὅτι ὁ ἀτρόμητος Μητροπολίτης Καστορίας Γερμανός Καραβαγγέλης, πού ἀπεστάλη ἀπό τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο νά διαποιμάνη αὐτό τό συγκεκριμένο ποίμνιο, ἐνεργοῦσε ὡς Ρωμηός Ἐπίσκοπος, πού εἶχε ὀρθόδοξη καί ἑλληνική-ρωμαίικη συνείδηση, ὅπως εἶχε καί ἔχει τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο, καί ἀντιμετώπιζε μέ θάρρος τούς Βουλγάρους Κομιτατζῆδες πού ἐνεργοῦσαν, ὕστερα ἀπό τήν Βουλγαρική Ἐξαρχία παρακινούμενοι ἀπό τήν Ρωσική πολιτική, σέ βάρος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, δηλαδή σέ βάρος τῶν Ρωμηῶν. Δυστυχῶς, καί σήμερα οἱ ἐχθροί τῆς Ρωμηοσύνης διακρίνονται ἀπό τήν ἴδια ἀντιρωμαίικη πολιτική, καί εἴμαστε ὑποχρεωμένοι νά τό γνωρίζουμε καλά.